

LEKSEM *RIBA* U FRAZELOGIJI HRVATSKOGA I DRUGIH EUROPSKIH JEZIKA

Leksem *riba* od davnine je zastupljen u frazeologiji hrvatskoga i drugih europskih jezika. U ovome nam je radu cilj analizirati nekoliko takvih frazema. Izvor im nerijetko otkrivamo u poslovicama. Kako vrlo često vuku podrijetlo iz starogrčkoga i latinskoga, obraćamo pozornost na njihovu zastupljenost u zbirci „Adagiorum chiliades“ Erazma Roterdamskoga, u kojoj su latinske poslovice, izreke i frazemi objašnjeni i oprimjereni navodima iz djela grčkih i rimskih pisaca i Biblije. Ta je zbirka svjedočanstvo europske paremiološke i frazeološke tradicije, a mogla je poslužiti i kao poticaj za širenje poslovice i frazema u europske jezike. Osim frazema s leksemom *riba*, u analizu je uključen i izraz *loviti u mutnom*, s glagolom koji je u većini jezika izveden od leksema *riba*, a često se upotrebljava u prenesenome značenju (npr. fr. *pêcher la nouvelle*, tal. *pescare le informazioni*, njem. *die Information auffischen*).

Ključne riječi: *leksem riba, frazem, poslovice, hrvatski jezik, drugi europski jezici*

1. Uvod

Kako je čovjek vezan za vodu i velikim dijelom iz nje crpi hranu, ribe i druga vodena stvorenja vrlo su mu bliska. Njima konceptualizira svijet i svoje djelovanje. Stoga nas ne čudi da su hidrozooinimi, posebice talasozoonimi, zastupljeni u frazeologiji kako hrvatskoga tako i drugih europskih jezika. Navest ćemo dva primjera uporabe vrlo ekspresivnih frazema koje susrećemo u 16. stoljeću, u komedijama „Arkulin“ i „Dundo Maroje“ Marina Držića. Riječ je o frazemima koji nedvojbeno doprinose slikovitosti govora Držićevih likova. Izgovaraju ih Arkulin i Popiva, koji vrlo dobro znaju kako se lovi oborita riba. Arkulin kaže: *Kurvina kćeri, er bi za mnom trčala, a ja bih prid tobom bježao, ter **bih te morio kako ovratu na tri dlake**, kako sad i ti mene moriš* (Držić 1999: 324). U navedenome frazemu Arkulin spominje stari način lova na *ovratu* (tj. oradu ili komarču, vrlo kvalitetnu ribu): *moriti ovratu na tri dlake* znači umarati, pri lovu, tu ribu vukući i popuštajući povraz spleten od tri strune konjskoga repa kako bi se napokon umornu ribu izvuklo iz mora.¹ U „Dundu Maroju“ Popiva na kraju replike koju prenosimo slikovito govori o lukavoj rimskoj *kortizani* koja je malo uložila da bi puno dobila: *Komu bi ovo išlo od ruke – rimskoj kortizani izet dukate iz ruke, izet joj srce iz tijela?! Dobro prođe: lakomos lakomosti dobismo! Ova je stavila na udicu nariklu za izet smuduta* (id.: 201).²

¹ Prema tumačenju Frana Čale (usp. Držić 1999: 324, bilj. 18).

² Tj. stavila je na udicu morskoga pužića da bi izvukla smuduta. Smudut je osobito cijenjena riba (drugi nazivi: *lubin, brancin*), a narikla je morski pužić koji se drugdje zove *nanar(a)*.

Ihtionimi i malakonimi od davnine su zastupljeni u frazeologiji i vrlo se često prenose iz jednoga jezika u drugi. Belostenec u svome Gazofilaciju (I, 329) pod natuknicom *concha* (‘školjka’) navodi izraze **concha dignus nekay**, *ale mikay vreden*³ i **conchas legere vreme troffiti, ili gubiti**. Otkrivamo da je izraz *concha dignus* (‘‘školjke dostojan’’)⁴ Erazmo Roterdamski zabilježio u zbirci „Adagiorum chiliades”. Riječ je o prijevodu izraza koji je u starogrčkome značio ‘nevrijedan’: „Κόγγης ἄξιος, id est Concha dignus. Rem nullius pretii concham dicunt Graeci, quemadmodum Latini nauci aut floccum. Unde quod contemptissimum nulliusque rei significabant, id κόγγης ἄξιον dicebant“ (EA 3.2.12.).⁵

U hrvatskim je primorskim govorima velik broj frazema koji sadrže hidrozoone, mahom ihtionime. U djelima naših starih pisaca zabilježen je velik broj poredbenih frazema. Primjerice, u *Pjesanci spurjanom* iz 16. stoljeća pojavljuje se *pužljiv kakono jegulja* (Kekez 1990: n. 180).⁶ U Daničićevoj zbirci poslovice nalazimo *Izmiče se kako jegulja* i *Nije ga za što uhitiť: izmiče se kako jegulja* (Daničić 1871: 1297 i 3013). Klasični predložak ovoga frazema nalazimo u Plautovoj komediji „Pseudolus“ (2, 4, 56), u kojoj je za jegulju vezan semantizam ‘klizavost, izmicanje’: *Anguilla est, elabitur* (‘‘Jegulja je, izmiče’’). Hiperonim *riba* zabilježen je u poredbenome frazemu *biži brzo kako riba* (Kekez 1990: n. 122). Tekst s kraja 18. stoljeća sadrži vrlo ekspresivan frazem *trese se ko riba na ostima* (id.: n. 1330).⁷ U ovome nam je radu cilj analizirati nekoliko frazema s leksemom *riba* koje nalazimo u hrvatskome i drugim europskim jezicima. Da bismo ustanovili vuku li korijen iz grčko-latinske tradicije, potvrdu ćemo potražiti u zbirci „Adagia“ Erazma Roterdamskoga, koja predstavlja velik paremiološki i frazeološki korpus.⁸ Završno izdanje Erazmove zbirke, tiskano 1536. godine, sadrži 4151 poslovice, izreku ili frazem, koji su objašnjeni i oprimjereni navodima iz djela klasičnih pisaca i Biblije.

2. Frazemi s leksemom *riba*

2.1. Hrvatski frazemi s leksemom *riba*, kao i njima istovjetni u brojnim drugim europskim jezicima, vrlo često vuku podrijetlo iz starogrčkoga. Kao primjer može nam poslužiti poredbeni frazem *nijem kao riba* ili *šuti kao riba*. Belostenec (I, 921, s. v. *piscis*)

³ U hrvatskim navodima iz Belostenčeva rječnika čuvamo izvornu grafiju. U Gazofilaciju je pogreškom otisnuto *mikay* umjesto *nikay* (lat. *nihil*).

⁴ U dvostruke navodnike pišemo doslovni prijevod.

⁵ U prijevodu: „Κόγγης ἄξιος, to jest školjke dostojan. Bezvrijednu stvar Grci nazivaju školjkom, dok Latini to nazivaju orahovom ljuskom ili pramičkom. Stoga su za ono što su smatrali vrlo neznatnim i bezvrijednim govorili κόγγης ἄξιος.“

⁶ U *Pjesanci spurjanom* Mavra Vetranovića čitamo oblik *pužljiva, kako no jegulja*. Usp. tal. *come un'anguilla, essere un anguilla* (Pittàno 1992: 107).

⁷ Navodimo inačice *treptiš kao riba na ostima* (Šimunković 2005: 116) i u govoru Šepurine *drče (drhti) kaj riba na ostima* (Kursar 1982: 139).

⁸ „Adagia“ jest uobičajen naziv Erazmove zbirke. Erazmo Roterdamski (pravo ime Geert Geerts, lat. pseudonim *Desiderius Erasmus Roterodamus*) tiskao je u zbirci „Adagiorum collectanea“ (Pariz, 1500.) 818 latinskih poslovice i izreka popraćenih filološkim komentarima. U izdanju iz 1505. godine nešto ih je više, 838. Počevši od venecijanskoga izdanja iz 1508. godine, u kojemu se broj penje na 3260, Erazmo uvrštava u zbirku brojne grčke citate i naslovljuje je „Adagiorum chiliades“.

prevodi lat. *magis mutus quam piscis* – hrv. *chifzto tih, mucheh*.⁹ Latinski izraz s imenicom *piscis* u množini (*magis mutus, quam pisces* “njemiji od riba”) Erazmo je uvrstio u „Adagia“. Riječ je o izrazu s pridjevom u komparativu koji postoji i u starogrčkome, *ἄφωνότερος τῶν ἰχθύων*, a hrvatski prijevodni ekvivalent *nijem kao riba* zabilježen je u Sencovu grčko-hrvatskom rječniku (1910: 455). Erazmo objašnjava: „Ἄφωνότερος τῶν ἰχθύων, id est Magis mutus ipsis piscibus. Proverbialis metaphora de vehementer infantibus atque infacundis. Conveniet et in hominem immodicae taciturnitatis” (EA 1.5.29.).¹⁰ Ovaj frazem nedvojbeno je dio europskoga kulturnog nasljeđa. Riba kao simbol šutljivosti javlja se u klasičnih pisaca Horacija, Lucijana i Plutarha te u djelu „Naturalis historia“, u kojemu je Plinije Stariji sakupio većinu znanja svojega vremena (usp. EA 1.5.29.; Piirainen 2012: 512).

U starijoj talijanskoj inačici ovoga frazema, *più muto che un pesce*¹¹, pridjev je u komparativu, upravo kao u grčkom i latinskom predlošku (gr. *ἄφωνότερος τῶν ἰχθύων*, lat. *magis mutus, quam pisces/piscis*). Noviji je oblik frazema tal. *muto come un pesce*, s pridjevom u pozitivu kao i u drugim modernim jezicima. U hrvatskom standardnom jeziku i u primorskim govorima postoji više inačica: (*biti*) *nijem kao riba* (MVHTF 78), *šutjeti kao riba* (RHJ 1978), *muči ki riba* (MFNG 287), *muči kao riba* (NDPZ n. 760), *muči kako riba* (Deanović 1966: 30).¹² Slovenski je *biti tiho/molčati kot riba*, slovački *byť ticho ako ryba / mlčať ako ryba* (PFŽR 27). Prenosimo isti frazem iz još nekoliko jezika:

tal.	<i>(essere) muto come un pesce</i> (Pittano 107)
šp.	<i>callado como un pez</i> (Piir. 512)
rum.	<i>mut ca un peșt</i> (Piir. 512)
arum.	<i>amutsã ca pescu</i> (Piir. 512)
eng.	<i>as mute as a fish</i> (Piir. 512)
njem.	<i>stumm wie ein Fisch (sein)</i> (WDI 351)
latv.	<i>mēms kā zivs</i> (Piir. 512)
ruski	<i>нем как рыба</i> (Piir. 512)
češki	<i>němý jako ryba</i> (Fronek 1061)
polj.	<i>niemy jak ryba</i> (Piir. 512)
mak.	<i>нем како руба</i> (Piir. 512)
bug.	<i>мълча катo руба</i> (Piir. 512)
mađ.	<i>néma, mint a hal</i> (Piir. 512)
finski	<i>olla mykkä kuin kala</i> (Piir. 512)
eston.	<i>tumm nagu kala</i> (Piir. 512)

⁹ Trebalo bi stajati *muchech* (izgovor: mučec), kao što je napisano u hrvatsko-latinskom dijelu Gazofilacija (navedeni latinski ekvivalenti: *taciturnus, silentarius, tacitus, silens*).

¹⁰ U prijevodu: „Ἄφωνότερος τῶν ἰχθύων, to jest Njemiji od samih riba. Metafora u obliku poslovice za vrlo nerječite i nevjeste govoru. Vrijedi i za pretjerano šutljiva čovjeka“.

¹¹ Datirano prije 1520. god., usp. Cortelazzo i Zolli 1999: 1176.

¹² Postoji i *muči kako i trp* (Šimunković 116).

2.2. U zbirci „Adagia“ nalazimo i latinski izraz *neque caro neque piscis* (doslovno: ni meso ni riba), kojemu odgovara hrvatski *ni riba ni meso*. Erazmo tumači značenje: „dicunt hodie neque caro est neque piscis, de homine qui sibi vivit nec ullarum est partium“ (EA 4.5.44.).¹³ Taj se frazem u inačicama pojavljuje u velikome broju europskih jezika:

lat.	<i>neque caro neque piscis esse</i> (Arth. 1068)
tal.	<i>non essere né carne né pesce</i> (LDMD 55)
fr.	<i>n'être ni chair ni poisson</i> (Arth. 1068)
šp.	<i>no ser carne ni pescado</i> (Arth. 1068)
port.	<i>não ser carne nem peixe</i> (DLP 1263)
nj.	<i>weder Fisch noch Fleisch sein</i> (Arth. 1068); <i>nicht Fisch noch Fleisch</i> (HNjFR 653) ¹⁴
eng.	<i>to be neither fish, nor flesh, nor fowl</i> (Arth. 1068); <i>neither fish, flesh nor fowl</i> (Gull. 73); <i>neither fish nor flesh, nor good red herring</i> (Arth. 1068); <i>neither fish, flesh, fowl nor good red herring</i> (Gull. 73) ¹⁵
mađ.	<i>se hús, se hal</i> (PWUD 545)
ruski	<i>ни рыба ни мясо</i> (PRDDR 153)
hrv.	<i>ne biti ni riba ni meso</i> (HNjFR 489)
češki	<i>ani ryba ani rak</i> (Fronek 1061)

Osim *ni riba ni meso*, u hrvatskome postoji semantički ekvivalentan frazem s nazivima riba: *ni pirka ni kanjac* (usp. Ljubičić i Kovačić 2008: 3.1.–3.1.1.).

2.3. Kad netko izvrsno pliva kaže se da *pliva kao riba*, a taj se frazem javlja i u metaforičkome značenju (MFNG 287). Poticaj za njegov nastanak bilo je ljudsko iskustvo da se ribe u vodi brzo kreću. Na talijanskom frazem glasi *nuota come un pesce*, na slovenskom *plavati kot riba*, na slovačkom *plávať ako ryba* (PFŽR 27). Umjesto leksema *riba* u hrvatskome se s istim značenjem rabi i frazem *pliva kao dupin*.¹⁶ U mletačkome dijalektu Dalmacije *nudar come un delfin* (‘essere nuotatore provetto’, Miotto 1984: 72). U rječniku venecijanskoga dijalekta osim *nuàr come un pesse* zabilježen je i frazem suprotnoga značenja: *nuàr come un pesse de piombo o come un'ancora* “plivati kao olovna riba ili kao sidro” (‘non saper nuotare’, Boerio 1856: 445).

¹³ U prijevodu: „danas kažu nije ni meso ni riba za čovjeka koji sam za sebe živi i ne opredjeljuje se ni za koju stranu“.

¹⁴ Usp. poslovice *Halb Fisch, halb Fleisch ist Fisch noch Fleisch: / Gar Fisch ist Fisch, gar Fleisch ist Fleisch*. (Simrock 2000: 2476).

¹⁵ Inačicu *neither fish nor flesh*, koja slijedi latinski obrazac, nalazimo u Shakespeareovoj povijesnoj drami „Henrik IV“ (tiskanj 1596. god.): „Why, she's neither fish nor flesh; a man knows not where to have her“ (*Henrik IV*, III, 3, 127). Usp. Allen 2008: 285.

¹⁶ U govoru Šepurine postoji i *roni kaj dupin* (Kursar 1982: 139).

2.3.1. Iz latinskoga potječe izreka *učiš ribu plivati* (lat. *piscem natare doces*), koja je česta u talijanskome jeziku: *insegnare a nuotare ai pesci*.¹⁷ Na latinski je ta izreka prevedena iz grčkoga. Erazmo (3.6.19.) tumači značenje: „Ἰχθὺν νήχεσθαι διδάσκεις, id est Piscem natare doces. Perinde est ac si dicas: Doctum doces“.¹⁸ U oba klasična jezika postoje inačice s leksemom ‘dupin’: gr. *Δελφῖνα νήχεσθαι διδάσκεις* – lat. *Delphinum natare doces*; gr. *Τῇ δελφῖνι κολυμβᾶν συμβουλευῆ* – lat. *Delphini quemadmodum natare oporteat consulis* (usp. EA 3.6.19. i 1.4.97.). U ruskome postoji *He учи рыбу плавать*, a česta je inačica s nazivom ribe, *щука* ‘štuka’: *He учи щуку плавать! щука знает свою науку* (BTFM s. v.). Postoji i varijanta s leksemom *рыба* u kojoj se dodaje da ni psa ne treba učiti lajati: *He учи рыбу плавать, а собаку – лаять* (Слов. Акад. s. v.). Prenosimo mletačku poslovicu u kojoj se spominje riba škrpina (tal. *pesce scorpena*): *Xe mato da caena che vol insegnar a nuar a la scarpina* (Šimunković 2005: 115).

2.3.2. U latinskome postoji ekvivalentna izreka u kojoj se umjesto ribe spominje orao, kojega ne treba učiti letjeti kao što ribu ne treba učiti plivati: *Aquilam volare doces* (EA 1.4.98.). Predložak joj je grčka *ἀετὸν ἵπτασθαι διδάσκεις* (BTFM s. v.). U talijanskome se u istome značenju upotrebljava frazem s hiperonimom *uccello* ‘ptica’, a uobičajeni su i frazemi u kojima se spominje *gatto* ‘mačka’ (izvrsno se vere) ili *lepre* ‘zec’ (izvrsno trči): *insegnare agli uccelli a volare, insegnare ai gatti ad arrampicare, insegnare alla lepre a correre*.

2.4. Kad se netko dobro osjeća, kad je u svome elementu, kažemo da se osjeća, snalazi ili da je kao riba u vodi. Taj frazem nalazimo u hrvatskome i drugim jezicima. Navodimo ih nekoliko:

hrv.	<i>osjećati se (biti, snalaziti se) kao riba u vodi</i> (HNjFR 489, RHJ 1978, MFV 254)
slovenski	<i>kot riba v vodi</i> (PFŽR 27)
slovački	<i>byť ako ryba vo vode</i> (PFŽR 27)
tal.	<i>sentirsi (essere ecc.) come un pesce in acqua</i> (MVHTF s. v.)
šp.	<i>estar como el pez en el agua</i> (Carbonell 1108); <i>como pez en el agua</i> (GDUE 1602)
port.	<i>estar como peixe na água</i> (DLP 1263)
njem.	<i>sich fühlen (wohlfühlen) wie ein Fisch im Wasser</i> (HNjFR 489)

2.5. Suprotnoga je značenja frazem *kao riba na suhom*. U engleskome *a fish out of water* zabilježeno je u 17. stoljeću (‘a person who is caught in unfamiliar or unsuitable surroundings or circumstances’, Allen 2008: 284). Navodimo primjere ovoga frazema iz nekoliko jezika:

¹⁷ Također u negativnom obliku: *non voler insegnare ai pesci nuotare* (Selene 240).

¹⁸ U prijevodu: „Ἰχθὺν νήχεσθαι διδάσκεις, to jest *Učiš ribu plivati*. To je isto kao da kažeš: Učenoga učiš“.

hrv.	<i>osjećati se (ostati, biti) kao riba na suhu (na suhom)</i> (RHJ 1978; MFV 254)
slovenski	<i>počutiti se (biti) kot riba na suhem</i> (PFŽR 27)
slovački	<i>byť, cítiť sa ako ryba na suchu</i> (PFŽR 27)
tal.	<i>sentirsi (essere) come un pesce fuor d'acqua</i> (Quartu 393); <i>essere (sentirsi) un pesce fuor d'acqua</i> (Sorge 178); ven. <i>esser come un pesse fora de mar</i> (Šimunković 115)
njem.	<i>sich fühlen wie ein (der) Fisch auf dem Trockenem</i> (HNjFR 489)
eng.	<i>to be like a fish out of water</i> (Gull. 73)

U hrvatskim primorskim govorima nalazimo frazem *pliva ko riba na suvon* 'ne snalaziti se', a u sljedećima su izdvojene slikovite pojedinosti: *pobilile mu oči ko ribi na suvon* (MFNG 287), *puše kao riba na suhu* (Gluhonja 286; Županović 161), *zivat ka riba na suvu* (Ljubičić i Kovačić 2008: 1.6.1.).

2.6. Ribe se u vodi brzo kreću pa je odatle nastao poredbeni frazem *pliva kao riba*, o kojemu smo govorili, a koji se rabi u doslovnom i prenesenom značenju. Ribe su spretne i okretno kad su u svome elementu – vodi i na temelju te činjenice stvoreni su frazemi *kao riba u vodi* i *kao riba na suhu (suhom)*. U njemačkome jeziku postoji frazem *munter wie ein Fisch im Wasser* "živahan kao riba u vodi".¹⁹ Osim spomenutih, okretnost riba potakla je i nastanak poredbenoga frazema *zdrav kao riba*,²⁰ koji se najčešće javlja s glagolom *biti*: *biti zdrav kao riba* ('biti posve zdrav'). Postoji i u drugim jezicima, npr. u slovenskom *biti zdrav kot riba*, u slovačkom *byť zdravý ako ryba* (PFŽR 27). U njemačkome se precizira da je riječ o ribi u vodi: *gesund wie ein Fisch im Wasser* (Arth. 669). U talijanskome, gdje se ovaj frazem rabi češće nego u hrvatskom, osim s leksemom *pesce* 'riba' (tal. *essere sano come un pesce*), postoje i inačice s nazivima *riba sarago* (hrv. *sarag*) i *lasca* (hrv. *crvenperka*): tal. *essere sano come un sarago / una lasca* (CDMDE n. 1036). Osim *zdrav kako riba* Daničić (1871: 5804) navodi i *zdrav kako pastrvica*.

U Boccacciovu „Decameronu“ (IX, 3) čitamo: „Io ti farò fare una certa bevanda stilata molto buona, che in tre mattine risolverà ogni cosa, e rimarrai più sano, che pesce“.²¹ Primjećujemo da je upotrijebljen komparativ *più sano che pesce* "zdraviji od ribe", dok je danas uobičajen oblik s pridjevom u pozitivu, *sano come un pesce* "zdrav kao riba". Činjenica da smo se već sreli s grčkim i latinskim frazemom s komparativom (gr. *ἀφωνότερος τῶν ἰχθίων*, lat. *magis mutus, quam pisces* ili *magis mutus ipsis piscibus* "njemiji od riba"), kojemu i u talijanskom odgovara starija inačica s komparativom (tal.

¹⁹ U talijanskoj frazeološkoj istovrijednici govori se o živahnome cvrčku: *vispo come un grillo* (WDI 351).

²⁰ Inačica u govoru Vrboske na Hvaru: *zdròv ko / kakò rìba* (Matković 2004: 260).

²¹ U prijevodu (Boccaccio 1981: 556): „Priredit ću ti neki prekuhani napitak, veoma dobar i veoma ukusan za piće, i u tri jutra sve će to proći, i bit ćeš zdraviji od riba“.

più muto che un pesce), navela nas je na pomisao da je riječ o mogućemu refleksu izraza iz grčko-latinske tradicije. Doista, u Juvenalovu stihu postoji izraz s pridjevom *sanus* ‘zdrav’ u komparativu, *Sanior es pisce* (EA 4.4.93.). Riječ je o starijemu obliku frazema, a mlađi oblik, s pridjevom u pozitivu, ušao je u moderne europske jezike. Erazmo objašnjava: „Proverbialiter haud dubie dixit Iuvenalis: Sanior es pisce. Nam ad eum modum hodieque vulgo loquuntur: Tam sanus es quam piscis” (ib.).²²

3. Od poslovice do frazema

3.1. Premda su poslovice kao izraz narodne mudrosti svojina nekoga naroda, u najvećem broju slučajeva otkrivamo da ne pripadaju samo jednome narodu. Vrlo često vuku podrijetlo od grčkih i rimskih klasičnih pisaca ili iz Biblije. Uslijed opće uporabe misli pojedinih autora pretvorile su se tijekom vremena u narodne poslovice (usp. Paczolya 1998a). Poslovice postoje u brojnim inačicama. Katkad se navode u kraćem obliku, dok se ostatak podrazumijeva. Poslovice i frazemi nerijetko su povezani. Izvor frazema često otkrivamo u poslovicama, a na temelju starih poslovica i frazema nastaju nove poslovice.

Frazem *kao riba bez vode* nalazimo u posloviци u kojoj se redovnik (lat. *monachus*) izvan samostana uspoređuje s ribom izvan vode ili mora. U varijacijama postoji u više jezika:

- (1) lat. *Ut piscis extra aquam, sic monachus extra cellam.* (Mikić i Škara 242)
- (2) hrv. *Fratar van ćelije riba je van mora.* (Daničić 779; Kekez 108)
- (3) tal. ven. *Un frate fora del su'convento, el xe com'un pesse fora de su'elemento.* (Detoni 36)
- (4) njem. *Der Fisch gehört ins Wasser, der Mönch ins Kloster.* (Mikić i Škara 242)

Navedena latinska i hrvatska poslovice podsjećaju na nelagodu ribe izvan mora, a talijanska (mletačka) (3) govori o ribi izvan svoga elementa. Njemačka poslovice (4) ističe da svatko ima svoje mjesto. Ribi je mjesto u vodi, a redovniku u samostanu. Za razliku od poslovica (1–3), u sljedećoj hrvatskoj (5) nije riječ o nelagodi i nesnalaženju izvan svoga elementa, nego je poruka nešto drugačija: izvan mora riba se lako usmrđi, tj. pokvari, kao i fratar kad nije u samostanu. Španjolska poslovice (6) upozorava da je ribi mjesto u vodi kao što je kovaču mjesto u kovačnici:

- (5) hrv. *Lasno se usmrde fratar van ćele i riba van mora.* (Daničić 1952).²³
- (6) šp. *El pez en el agua y el herrero en la fragua.* (DDR s. v.)

²² U prijevodu: „Bez sumnje je u obliku poslovice Juvenal rekao: Zdraviji si od ribe. Naime na taj se način i danas obično govori: Zdrav si kao riba“. Erazmo napominje da se tome protivi Aristotel u osmoj knjizi „Istraživanja o životinjama“ i Plinije u devetoj knjizi „Naturalis historia“ (u izvorniku: „Quamquam huic sententiae refragatur Aristoteles libro De natura animalium octavo atque hunc secutus Plinius libro nono”, EA 4.4.93.).

²³ Usp. tal. *puzzare come un pesce (marcio)* ‘zaudarati kao (trula) riba’.

Postoje i varijante u kojima je riječ o vuku ili zvijeri koji ne mogu bez šume kao što ne može riba bez vode:

- (7) hrv. *Riba bez vode, a vuk bez gore bit ne može.* (Mikić i Škara 242)
 (8) hrv. *Ni riba bez vode, ni zvier bez gore.* (Mikić i Škara 242)

U nekoliko inačica proširena je i poslovice o slobodi koja je čovjeku potrebna kao ribi voda jer bez nje ne može živjeti:

- (9) hrv. *Čovjek bez slobode, kao riba bez vode.* (Skarpa 393)
 (10) hrv. *Gradišće – Človik prez slobode je kot riba prez vode.* (Schoretits i Probst 74)
 (11) hrv. *Bez narodne (domaće) slobode, kao riba bez vode.* (Skarpa 393)

3.2. Kao što je rečeno, frazem može nastati od poslovice. Primjerice, izraze *velika/kрупna riba* ('važna, moćna osoba') i *mala/sitna riba* ('nevažna osoba') povezujemo s poslovicom *Velika riba jede malu* ('moćni uništavaju, gutaju slabe'). U Belostenčevu rječniku latinska poslovice *Saepe minutos pisces magnus comest* prevedena je na hrvatski: *Menje ribicze gufche vekfa pojedja*. Nalazimo je u brojnim inačicama u velikom broju jezika. Prenosimo iz raznih izvora:

- (12) lat. *Piscem vorat maior minorem.* (Arth. 1069)
 (13) lat. *Pisces minutos magni comedunt.* (Gibbs 145/1874)
 (14) lat. *Pisces magni parvulos comedunt.* (ib.)
 (15) lat. *Piscis saepe minutos magnus comest.* (PLT s. v.)
 (16) lat. *Magnus piscis minutos comest.* (PLT s. v.)
 (17) lat. *Saepe minutos pisces magnus comest.* (Belostenec I, 314)
 (18) tal. *Il pesce grosso mangia il piccolo.* (Selene 229)
 (19) tal. *Il pesce grosso mangia quello piccolo.* (PMP s. v.)
 (20) tal. *Il pesce grosso divora il piccolo.* (Bogg.Mass. VIII.3.1.35.I.)
 (21) tal. *Il pesce grosso divora il pesce piccolo.* (Bogg.Mass. VIII.3.1.35.III.)
 (22) tal. *Il pesce grosso mangia il minuto.* (Lap.prov. P 1419)
 (23) tal. *Il pesce grosso inghiotte il minuto.* (Bogg.Mass. VIII.3.1.35.IV.)
 (24) tal. *Il pesce grosso mangia il più piccolo.* (Bogg.Mass. VIII.3.1.35.VI.)
 (25) tal. *Il pesce grosso si pappa il piccolo.* (Bogg.Mass. VIII.3.1.35.II.)
 (26) tal. *I pesci grossi mangiano i piccini.* (Bogg.Mass. VIII.3.1.35.V.)
 (27) tal. *I pesci grossi ingoiano i minuti.* (Bogg.Mass. VIII.3.1.35.VII.)
 (28) tal. *I pesci grandi mangiano i piccoli.* (Bogg.Mass. VIII.3.1.35.VIII.)
 (29) tal. *I pesci grossi mangiano quelli piccoli.* (Lap.prov. P 1418)
 (30) šp. *El pez grande se come al chico.* (RCVC)
 (31) šp. *El pez grande se come al pequeño.* (RCVC)
 (32) šp. *Los peces grandes se tragan los menores.* (RCVC)
 (33) šp. *Los peces mayores se tragan los menores.* (Arth. 1069)
 (34) fr. *Les gros poissons mangent les petits.* (RCVC)

- (35) port. *Peixe grande come peixe pequeno.* (RCVC)
 (36) baskijski *Arrain handiak jaten ditu txipiak.* (RCVC)
 (37) njem. *Große Fische fressen die kleinen.* (RCVC)
 (38) eng. *Big fish eat little fish.* (PDP 81/43)²⁴
 (39) grčki *To μεγάλο ψάρι τρώει το μικρό.* (RCVC)
 (40) hrv. *Menje ribicze gufche vekfa pojed.* (Belostenec I, 314)
 (41) hrv. *Riba velika ije ribu malu.* (Daničić 8953)
 (42) hrv. *Vele ribe male jidu.* (NDPZ n. 449)
 (43) hrv. *Velike ribe male proždiru.* (Mikić i Škara 243)
 (44) hrv. *Veća riba manju jede.* (Mikić i Škara 243)
 (45) hrv. *Mali Iž Vela riba malu i.* (Jelić 95)
 (46) hrv. *Gradišće Velike ribe male jidu.* (Schoretits i Probst 75)
 (47) hrv. *Nije nigda mala riba izjela veliku.* (Šimunković 115)
 (48) slovenski *Velike ribe male žro.*
 (49) ruski *Большая рыба маленькую целиком глотаем.* (RCVC)

U španjolskom postoji dulja inačica (50), u kojoj se eksplicira značenje, tj. kaže se da bogataši gutaju siromašne. Zanimljivo je da se u talijanskoj (51) umjesto “velika riba” i “mala riba” navode imena riba *luccio* ‘štuka’ i *tinca* ‘linjak’. Evo tih inačica:

- (50) šp. *El pez grande se come al chico, y así al pobre el rico.* (RCVC)
 (51) tal. *Il luccio mangia la tinca.* (Bogg.Mass. VIII.3.1.35.X.)

3.2.1. Metafora velikih riba suprotstavljenih malima potječe iz antičkih vremena. Marko Terencije Varon (116. pr. Kr. – 27. pr. Kr.) izrazio je u elegijskom distihu misao da velika riba jede malu: *qui pote, plus urget, piscis ut saepe minutas / magnu' comest* (ANRW 39). Ta se misao oblikovala u poslovicu, a ova se prenosila preko patrističke književnosti i propovijedi (Cortelazzo i Zolli 1999: 1178). Paremiolog Gyula Paczolay (1998) navodi da postoji u 37 od 55 europskih jezika koje je istražio.

3.2.2. Česti su frazemi s glagolom *biti*: hrv. *biti krupna riba*²⁵, *biti sitna riba*²⁶. U engleskome se izrazi *a big fish* i *a little fish* javljaju u poznatoj poslovice (52) koja kaže da je bolje biti krupna riba u maloj bari, nego mala riba u velikoj bari:

- (52) engl. *Better a big fish in a little puddle than a little fish in a big puddle.*
 (Sevilla Muñoz 360)

²⁴ Usp. iz Shakespeareova teksta (*Pericles*, II, 1): „I marvel how the fishes live in the sea. – Why, as men do a-land; the great ones eat up the little ones“ (Arth. 1069).

²⁵ Također španjolski *ser un pez gordo* (DDR s. v.).

²⁶ Njem. *ein kleiner Fisch (sein)* (Schemann 2000: 52). Drugačije je značenje frazema [*das sind*] *kleine Fische* “[*das sind*] Dinge, die nicht ins Gewicht fallen; Kleinigkeiten” (RWDI 228).

Postoje brojni ekvivalenti ove poslovice u raznim jezicima.²⁷ Izdvajamo španjolsku (53) s leksemom *pez* ‘riba’ (“Više vrijedi biti u selu glava incuna, nego u velikome gradu rep krupne ribe”):

(53) šp. *Más vale en aldea ser cabeza de boquerón, que en gran ciudad cola de pez mayor.* (Sevilla Muñoz 360)²⁸

Sintagmi *cola de pez mayor* (“rep krupne ribe” – frazeološki ekvivalent engleskoga *little fish in a big puddle*) semantički je oprečna *cabeza de boquerón* (“glava incuna”, tj. male ribe – frazeološki ekvivalent engleskoga *big fish in a litte puddle*). Navodimo hrvatsku ekvivalentnu dijalektalnu poslovicu u kojoj se govori o glavi nevrijedne ribe gire nasuprot repu cijenjene vrste, cipla:

(54) hrv. *Bolje je biti glava od gere, nego kuda od cipola.* (Šimunković 120)

U engleskom je od poslovice (52) *Better a big fish...* nastao frazem *a big fish in a small/little pond*.²⁹ Prenosimo primjere uporabe engleskoga frazema *a big fish (in a little pond)* u kojima se jasno upućuje na poslovicu iz koje je nastao: „They are big fish in a little pond, but one has seen plenty of them shrink... when they have been plunged into the London ‘big water’.“... „Was he just a big fish in a very small pool?“ (Allen 2008: 284).

3.3. Vrlo je proširen frazem *loviti u mutnom* (‘nastojati iskoristiti nejasnu situaciju da bi se izvukla neka korist’), u hrvatskom s glagolom općega značenja ‘loviti’, dok se u velikom broju jezika pojavljuje glagol ‘loviti ribu’, tvorbenu povezan s leksemom ‘riba’, koji se upotrebljava i u prenesenome značenju (npr. fr. *pêcher la nouvelle*, tal. *pescare le informazioni*, njem. *die Information auffischen*). Frazem *loviti u mutnom* povezujemo s poslovicom koja vuče korijen od starogrčkih pisaca. U Belostenčevu hrvatsko-latinskome rječniku hrvatskoj poslovice (55) odgovara latinska (56). Prenosimo ih, kao i još nekoliko latinskih inačica te poslovice iz više europskih jezika:

(55) hrv. *Koi love v-mutnoy vode, vszakojachkeh rib nahode.*
(Belostenec II, 572–573)

(56) lat. *In turbido, piscandum.* (ib.)

(57) lat. *Aqua turbida piscosior est.* (Piir. 53)

(58) lat. *Est captu facilis turbata piscis in unda.* (Arth. 1362)

(59) lat. *Quoniam in aqua turbida piscantur uberius.* (Singer 28)

(60) lat. *Piscatur in aqua turbida.* (Taylor)

²⁷ Poznata je Cezarova izreka *Melius in oppidulo esse primum, quam in civitate secundum*.

²⁸ Ova je poslovice u španjolskom rjeda od ekvivalentne, u kojoj se također pojavljuju zoonimi: *Más vale ser cabeza de ratón que cola de león* (Carbonell 264) i inačice *Antes cabeza de ratón, / Que cola de león* (Arth. 793).

²⁹ Za engleski frazem i primjere uporabe usp. Gulland i Hinds-Howell 2002: 73; Allen 2008: 284.

- (61) lat. *Isti sunt sicut piscatores qui turbant aquam ut possint melius capere pisces.* (Singer 29)
- (62) lat. *Ubi quieta stat palus, nil piscium reportant.* (EA 3.6.79.)
- (63) lat. *Flumen confusum reddit piscantibus usum.* (Singer 30)
- (64) tal. *Acqua torbida è buona per i pescatori.* (Selene 308)
- (65) tal. bresc. *Aqua trubbia, pes en giro.* (Arth. 1362)
- (66) tal. *A fiume torbido, guadagno di pescatore.* (Bogg.Mass. II.12.2.2.)
- (67) tal. *Fiume mosso, guadagno di pescatore.* (Bogg.Mass. IX.15.3.9.c.I.)
- (68) fr. *L'eau trouble est le gain du pêcheur.* (RCVC)
- (69) fr. *Eau trouble, gain du pêcheur.* (Arth. 1362)
- (70) fr. *Pêcher en eau trouble / Est gain triple ou double.* (Arth. 1066)
- (71) fr. *Il n'est que pêcher en eau trouble.* (Arth. 1362)
- (72) šp. *Río revuelto da provecho a los que pescan.* (RCVC)
- (73) šp. *Río revuelto, ganancia de pescadores.* (Arth. 1066)
- (74) šp. *En el agua turbia hace buen pescar.* (Arth. 1362)
- (75) port. *Na água revolta, pesca o pescador.* (RCVC)
- (76) njem. *In trübem Wasser ist gut fischen.* (Arth. 1362)
- (77) njem. *Im Trüben ist gut fischen.* (Arth. 1066)
- (78) njem. *In trüben (stillen) Wassern ist gut fischen.* (RCVC)
- (79) engl. *It is good/best/easy/easiest fishing in troubled waters.* (Pacz. 55L 391)
- (80) engl. *It is good fishing in muddy waters.* (Taylor)
- (81) mađ. *(A) zavarosban könnyebb halászni.* (RCVC)

Paczolay (2002: 391) kao izvor ove poslovice spominje Aristofana (449.–385. pr. Kr.), a Taylor (1996) smatra da je vjerojatno najstariji zapadni izvor latinsko djelo „De nugis curialium“ Waltera Mapa (rođen 1140., umro između 1208. i 1210.). Singer (1995: 275) prenosi srednjovjekovnu latinsku izreku: *Vulgo enim dicitur: Aqua turbida piscosior est* (“Narod kaže: U mutnoj vodi ima više ribe”). Ezop (6. st. pr. Kr.) u jednoj basni govori o ribaru koji je lovio ribu udarajući štapom po vodi te ju je mutio. Taylor (1996) iznosi da je latinska poslovice zabilježena u zbirci Petrusa Godofredusa, tiskanoj 1555. godine, da su poslovice iz te zbirke dodane u kasnija izdanja „Adagia“ pa poslovice (60) *Piscatur in aqua turbida* nalazimo u pariškome izdanju iz 1579. godine. No, valja reći da u zbirci koju je sastavio sam Erazmo postoji izraz *anguillas captare* (“loviti jegulje”) s komentarom koji govori o lovu u mutnoj vodi („cum aqua stat im-mota, nihil capiunt, qui captant anguillas, cum vero sursum ac deorsum miscent ac perturbant aquam, ita demum capiunt“),³⁰ te o uporabi u prenesenome značenju (EA 3.6.79.). Otkrivamo da latinska poslovice (58) *Est captu facilis turbata piscis in unda* ima inačicu u kojoj se umjesto *piscis* pojavljuje leksem *anguilla*:

- (82) lat. *In turbida aqua optima est anguillae captura.* (Arth. 1362)

³⁰ U prijevodu: „kad je voda nepomična, ništa ne ulove oni koji love jegulje, a kad vodu gore-dolje izmiješaju i prevrnu, tad je istom ulove“.

3.3.1. Paczolay (1998: 2002) navodi da ova poslovice postoji u 38 od 55 europskih jezika koje je istražio. Piirainen (2012: 53) objašnjava da je u srednjemu vijeku latinski prijevod Ezopove basne o ribaru koji je mutio vodu pridonio širenju kasnije nastaloga frazema, a bile su vrlo poznate i ilustracije te Ezopove basne flamanskoga slikara Pietera Breughela Starijega. Navodimo latinski frazem, a primjere iz jednoga dijela europskih jezika prenosimo iz knjige Elisabeth Piirainen (2012: 460–463):

lat.	<i>piscari in turbido</i> (PLT s. v.)
fr.	<i>pêcher en eau trouble</i> (Piir. 461); <i>pêcher en eau troublée</i> (Arth. 1066)
prov.	<i>pesca à la treboulino</i> (Piir. 461)
tal.	<i>pescare in acque torbide</i> (Piir. 462); <i>pescare nel torbido</i> (Arth. 1066)
šp.	<i>pescar en río revuelto</i> (Piir. 462); <i>pescar a río revuelto</i> (Arth. 1066)
katal.	<i>pescar en aigua tèrbola</i> (Piir. 462)
port.	<i>pescar em águas turvas</i> (Piir. 462)
rumunjski	<i>a pescui în ape tulburi</i> (Piir. 461); <i>a pescui în apă tulbure</i> (RCVC)
dan.	<i>fiske i rørte vande</i> (Piir. 461)
švedski	<i>fiska i grumligt vatten</i> (Piir. 460)
eng.	<i>to fish in troubled/muddy waters</i> (Piir. 460)
niz.	<i>in troebel water vissen</i> (Piir. 461)
njem.	<i>im Trüben fischen</i> (Piir. 461)
ruski	<i>ловить рыбу в мутной воде</i> (Piir. 462)
ukrajinski	<i>ловити рибу в мутній воді</i> (Piir. 462)
češki	<i>lovit v kalných vodách</i> (Piir. 462)
slovački	<i>lovit' v mútnych vodách</i> (Piir. 462)
polj.	<i>łowić ryby w mętnej wodzie</i> (Piir. 462)
slovenski	<i>ribariti v kalnem</i> (Piir. 462)
hrv.	<i>loviti u mutnom</i> (Piir. 462)
maked.	<i>лови во матно</i> (Piir. 462)
bug.	<i>ловя риба в мътна вода</i> (Piir. 462)
alb.	<i>peshkop në ujë/ujëra të turbullt</i> (Piir. 462)
gr.	<i>ψαρεύω σε θολά νερά</i> (Piir. 462)
mađ.	<i>a zavarosban halászik</i> (Piir. 462)
fin.	<i>kalastaa/kalastella sameassa</i> (Piir. 462)
eston.	<i>sogases vees kalu püüdma</i> (Piir. 462)
esperanto	<i>fiŝkapti/fiŝi en malklara akvo</i> (Piir. 463)

3.3.2. Osim *loviti u mutnom*, i sam glagol *mutiti* ‘činiti mutnim’ može imati preneseno značenje ‘činiti nejasnim; izvoditi nejasne radnje radi dobiti, povećanja utjecaja u društvu ili drugih neposrednih probitaka’, a sinonim mu je *muljati*. Metafora koja polazi od semantizma ‘mutež’ i ‘muljanje’ vrlo je živa te je u hrvatskome potakla nastanak složenica *mutikaša*, *mutivoda* i vrlo ekspresivnih izvedenica sa stranim sufiksima: *muljator* (od kojega je izveden pridjev *muljatorski*) i *muljaža*. I od glagola *mućkati* ‘baviti se nedoličnim radnjama, zaobilaziti pravila, propise i zakone’, koji je blisko zna-

čan glagolima *mutiti* i *muljati*, izveden je pogrđan naziv *mućkaroš* za onoga koji živi, zarađuje na brz, mahom nelegalan način. Imenica *mućka* također se u žargonu odnosi na snalaženje u mutnim poslovima radi brze zarade. Glagol *mutiti* u prenesenome značenju vrlo se često javlja u frazemu *mutiti vodu*. Slično je i u drugim jezicima. Primjerice, u engleskome glagol *to muddy* može značiti ‘to confuse or obscure’, a frazem *to muddy the waters* ‘to confuse the issue by introducing complications or irrelevancies’.³¹

4. Zaključak

Ljudima su dobro poznata stvarna svojstva riba, ali i mitovi o njima i stereotipizirane slike i simboli. Analizirali smo nekoliko frazema s leksemom *riba* koji postoje u hrvatskome i drugim europskim jezicima. Kad je riječ o frazemima *pliva kao riba* (inačica *pliva kao dupin*) ili *biži brzo kako riba*, svakodnevno je iskustvo moglo dovesti do njihove tvorbe. Za razliku od ovih frazema koji su mogli nastati poligenezom, tj. na temelju istovjetnoga iskustva nezavisno u različitim jezicima, otkrivamo da je nerijetko pojedini frazem potekao iz jednoga izvora, odakle se zatim proširio prevođenjem. Kao jedan od sekundarnih izvora mogla je poslužiti zbirka „Adagia“ Erazma Roterdamskoga, u kojoj su latinske poslovice i izreke objašnjene i oprimjerene navodima iz djela antičkih pisaca. Frazemi se prenose iz jednoga jezika u drugi, vrlo često nezavisno od primarnoga izvora, ili sekundarni izvor može pojačati njihovu uporabu. Primjerice, premda je frazem o lovu u mutnom postojao u latinskome (*piscari in turbido*), smatra se da je talijanski *pescare nel torbido* kalkiran prema francuskome *pêcher en eau trouble* (Cortelazzo i Zolli 1999: 1178).

Istraživanje frazeologije nezamislivo je bez poznavanja kulture (Dobrovol'skij i Piirainen 2006). Frazemi *nijem kao riba* ili *šutjeti kao riba* dio su europskoga kulturnog nasljeđa jer se riba kao simbol šutljivosti javlja u Horacija, Lucijana i Plutarha te u „Naturalis historia“ Plinija Starijega. Frazemi često nastaju iz poslovice, a poslovice nerijetko vuku korijen iz djela grčkih i rimskih pisaca i Biblije. Poznavanje Ezopove basne o ribaru koji je mutio vodu pojašnjava poslovicu iz koje je nastao frazem o lovu u mutnom. Zastupljenost analiziranih frazema s leksemom *riba* u Erazmovoju zbirci svjedoči o njihovoj pripadnosti grčko-latinskoj tradiciji, odnosno europskome kulturnom krugu.

Na kraju, u vezi s poslovicama iz kojih nastaju frazemi korisno je spomenuti kako, prema rezultatima istraživanja paremiologa Gyule Paczolaya (1998: 2002), razmjerno velikom broju europskih poslovice odgovaraju bliske inačice u orijentalnim jezicima. U takvim je slučajevima riječ o istovjetnome iskustvu. Iz podudarne konceptualizacije mogu nastati i podudarni frazemi. U pogledu frazeologije koja prelazi europske granice posebno je značajan uspješno izvedeni projekt Elisabeth Piirainen *Widespread Idioms in Europe and Beyond* (Piirainen 2012).

³¹ Ilustrativan je engleski primjer iz knjige Enocha Powella (*Reflections of a Statesman*, 1991): „I know as a politician that when you are doing something naughty, nothing is more effective than to muddy the waters with complication. What you fear most is an opponent who will point to a few simple but undeniable facts“. (preneseno iz Allen 2008: 497).

LITERATURA

- Aufstieg und Niedergang der römischen Welt / Rise and Decline of the Roman World. Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung.* 1972. Haase, Wolfgang; Temporini, Hildegard (red.). Berlin – New York: Walter de Gruyter. [ANRW]
- Boccaccio, Giovanni. 1981. *Djela. Knjiga prva. Dekameron*. Prev. Jerka Belan i Mate Maras. Priredili Frano Čale i Mate Zorić. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber – Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Deanović, Mirko. 1966. Lingvistički atlas Mediterana II. Anketa na Visu (Komiži). *Rad JAZU*. Odjel za filologiju. Knj. 14: 5–35.
- Dobrovolskij, Dmitrij; Piirainen, Elisabeth. 2006. Cultural knowledge and idioms. *International Journal of English Studies*. Vol. 6 (1): 27–41.
- Držić, Marin. 1999. Drame. *Klasici hrvatske književnosti. III. Drama i kazalište* [CD-ROM]. Zagreb: Bulaja naklada.
- Gluhonja, Ivo. 1964. More u našim poslovicama. *Naše more*. 5: 283–287.
- Jelić, Roman. 1987. Pabirci iz govora Maloga Iža. *Čakavska rič*. God. XV. Broj 2: 83–112.
- Kekez, Josip. 1990. *Svaki je kamen da se kuća gradi*. Osijek: Izdavački centar „Revija“ Otvorenoga sveučilišta.
- Kursar, Ante. 1982. Iz leksike i tradicije šepurinskih ribara. *Čakavska rič*. God. X. Broj 1–2: 97–144.
- Ljubičić, Maslina; Kovačić, Vinko. 2008. Alcuni ittonimi nella fraseologia croata. U: *Lenguaje figurado y motivación. Una perspectiva desde la fraseología*. María Álvarez de la Granja (red.). Frankfurt am Main: Peter Lang. 191–207.
- Menac-Mihalić, Mira. 2005. *Frazeologija novoštokavskih govora u Hrvatskoj s rječnikom frazema i značenjskim kazalom s popisom sinonimnih frazema*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Školska knjiga. [MFNG]
- Narodne drame, poslovice i zagonetke*. 1963. Bonifačić Rožin, Nikola (red.). Pet stoljeća hrvatske književnosti. Zagreb: Matica hrvatska – Zora. [NDPZ]
- Paczolay, Gyula. 1998. European Proverbs. U: *Europhras 95: Europäische Phraseologie mi Vergleich. Gemeinsames Erbe und kulturelle Vielfalt*. Eismann, Wolfgang (red.). Bochum: Norbert Brockmeyer. 605–618.
- Paczolay, Gyula. 1998a. Some Notes on the Theory of Proverbs. U: *Europhras 97: Phraseology and Paremiology*. Peter Đurčo (red.). Bratislava: Akadémia PZ. 261–266.
- Piirainen, Elisabeth. 2012. *Widespread Idioms in Europe and Beyond. Toward a Lexicon of Common Figurative Units*. New York – Washington, D.C. – Baltimore – Bern – Frankfurt – Berlin – Brussels – Vienna – Oxford: Peter Lang. [Piir.]
- Schemann, Hans. 2000. *PONS Deutsche Redensarten*. Stuttgart – Dusseldorf – Leipzig: Ernst Klett Verlag.
- Sevilla Muñoz, Julia; Sevilla Muñoz, Manuel. 2005. La aplicación de las técnicas de la “traducción paremiológica” a las paremias populares relativas al vocablo pez en español, inglés y francés. *Revista de Literaturas Populares*. Año V. Número 2: 349–368.

- Singer, Samuel. 1995. *Lexikon der Sprichwörter des romanisch-germanischen Mittelalters*. Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- Šimunković, Ljerka. 2005. Fraseologia e paremiologia peschereccia in Dalmazia. U: *Atti del I° Congresso Internazionale della Cultura Adriatica. Pescara (Italia), 6-9/10/2004 – Split (Croazia), 20-21/10/2004*. Giammarco, Marilena; Sorella, Antonio (red.). Pescara: Fondazione Ernesto Giammarco. 112–133.
- Županović, Šime. 1998. *Hrvati i more. Knjiga 4: ribarska terminologija*. Zagreb: AGM.

RJEČNICI

- Allen, Robert. 2008. *Allen's Dictionary of English Phrases*. London – New York: Penguin Books.
- Arthaber, Arturo. 1972. *Dizionario comparato di proverbi e modi proverbiali in sette lingue (italiana, latina, francese, spagnola, tedesca, inglese, greca antica)*. Milano: Hoepli editore.
- Bellostencz, Joannes. 1740. *Gazophylacium*. Vol. I.: *Gazophylacium seu Latino-Illyricorum Onomatum Aerarium*. Vol. II.: *Gazophylacium Illyrico-Latinum*. Zagrabiae: Typis Joannis Baptistae Weitz. [pretisak Zagreb: Liber – Mladost, 1972]
- Boerio, Giuseppe. 1856. *Dizionario del dialetto veneziano*. Venezia: Cecchini.
- Boggione, Valter; Massobrio, Lorenzo. 2004. *Dizionario dei proverbi*. Torino: UTET. [Bogg. Mass.]
- Capire l'antifona. Dizionario dei modi di dire con esempi d'autore*. 1995. Turrini, Giovanna; Alberti, Claudia; Santullo, Maria Luisa; Zanchi, Giampiero (red.). Bologna: Zanichelli. [CDMDE]
- Carbonell, Sebastian. 1983. *Dizionario fraseologico completo italiano-spagnolo e spagnolo italiano. Parte spagnola-italiana*. Milano: Ulrico Hoepli.
- Cortelazzo, Manlio; Zolli, Paolo. 1999. *Dizionario Etimologico della Lingua Italiana*. [izd. 2, u jednome svesku, Cortelazzo, Manlio; Cortelazzo, Michele A. (red.)]. Bologna: Zanichelli. [1. izd. u 5 svezaka 1979–1988]
- Daničić, Gjuro. 1871. *Poslovice*. Zagreb: Albrecht i Fiedler.
- Detoni, Sereno. 2000. *Proverbi della Dalmazia. Zara*. Trieste: Edizioni Italo Svevo.
- Dicionário da língua portuguesa*. 2004. Porto: Porto Editora. [DLP]
- Fronek, Josef. 1999. *Anglicko-český; česko-anglický slovník*. Praha: LEDA.
- Gran diccionario de uso del español actual*. 2001. Sánchez, Aquilino (red.). Alcobendas-Madrid: SGEL. [GDUE]
- Gulland, Daphne M.; Hinds-Howell, David. 2002. *The Penguin Dictionary of English Idioms*. London: Penguin Books. [Gull.]
- Hansen, Renate et al. 1988. *Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik*. Matešić, Josip (red.). Zagreb – München: Nakladni zavod Matice hrvatske – Otto Sagner. [HNjFR]
- Lapucci, Carlo. 1969. *Per modo di dire. Dizionario dei modi di dire della lingua italiana*. Firenze: Valmartina Editore in Firenze. [LDMD]

- Lapucci, Carlo. 2007. *Dizionario dei proverbi italiani*. Firenze: Mondadori. [Lap.prov.]
- Matković, Dinko. 2004. *Rječnik frazema i poslovice govora Vrboske na otoku Hvaru*. Jelsa: Ogranak Matice hrvatske Jelsa.
- Menac, Antica; Fink-Arsovski, Željka; Venturin, Radomir. 2003. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak. [MFV]
- Menac, Antica; Vučetić, Zorica. 1995. *Hrvatsko-talijanski frazeološki rječnik*. [II. izd.]. Mali frazeološki rječnici. 10. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta. [MVHTF]
- Mikić, Pavao; Škara, Danica. 1992. *Kontrastivni rječnik poslovice*. Zagreb: August Cesarec – Školska knjiga.
- Miotto, Luigi. 1984. *Vocabolario del dialetto veneto-dalmata*. Trieste: LINT.
- Paczolay, Gyula. 2002. *European proverbs in 55 languages with equivalents in Arabic, Persian, Sanskrit, Chinese and Japanese*. Hobart, Tasmania: De Proverbio.com. [Pacz.55L]
- Pittàno, Giuseppe. 1992. *Frases fatte capo ha. Dizionario dei modi di dire, proverbi e locuzioni*. Bologna: Zanichelli.
- PONS Standardwörterbuch Russisch-Deutsch. Deutsch-russisch*. 2003. Stuttgart: Ernst Klett Sprachen. [PRDDR]
- PONS Wörterbuch für Schule und Studium Ungarisch-Deutsch*. 2002. Stuttgart: Ernst Klett Sprachen. [PWUD]
- Quartu, Bruna Monica. 2001. *Dizionario dei modi di dire della lingua italiana*. Milano: Biblioteca Universale Rizzoli.
- Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik*. 1998. Herausgegeben von der Dudenredaktion. [3., überarbeitete und aktualisierte Auflage]. Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich. [RWDI]
- Rječnik hrvatskoga jezika*. 2000. Šonje, Jure (red.). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža – Školska knjiga. [RHJ]
- Schoretits, Ana; Probst, Eva. 2005. *Prvo speci, pa reci. Kroatische Sprichwörter. Željezno – Eisenstadt: Hrvatsko kulturno društvo u Gradišću – Kroatischer Kulturverein im Burgenland*.
- Selene, Annarosa. 1990. *Dizionario dei proverbi*. Milano: Orsa Maggiore.
- Senc, Stjepan. 1910. *Grčko-hrvatski rječnik za škole*. Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm.-zem. vlada.
- Simrock, Karl. 2003. *Die deutschen Sprichwörter*. Düsseldorf: Albatros.
- Skarpa, Vicko. 1909. *Hrvatske narodne poslovice*. Šibenik: Hrvatske tiskare.
- Sorge, Paola. 2001. *Dizionario dei modi di dire della lingua italiana. Origine e significato delle frasi idiomatiche e delle forme proverbiali rare e comuni*. Roma: Newton & Compton Editori.
- The Penguin Dictionary of Proverbs*. 2000. Market House Books Ltd. Fergusson, Rosalind; Law, Jonathan (red.). [izd. 2]. London: Penguin Books. [PDP]
- Wörterbuch Deutsch-Italienisch. Italienisch-Deutsch*. 2001. Giacomina, Luisa; Kolb, Susanne (red.). Bologna – Stuttgart: Zanichelli – PONS Klett. [WDI]

MREŽNI IZVORI

- Большой толково-фразеологический словарь Михельсона.* http://dic.academic.ru/dic.nsf/michelson_old/ [BTFM] Datum posjeta: 18. 4. 2014.
- Desiderius Erasmus. *Adagiorum chiliades. AWOL The Ancient World Online. CORPUS CORPORUM: repositorium operum Latinorum apud universitatem Turicensem.* http://www.mlat.uzh.ch/MLS/xanfang.php?tabelle=Desiderius_Erasmus_cps4 [EA] Datum posjeta: 15. 4. 2014.
- Diccionario de dichos y refranes. Los diccionarios y las enciclopedias sobre el Académico.* http://www.esacademic.com/dic.nsf/sp_sp_dichos_refranes/ [DDR] Datum posjeta: 5. 4. 2014.
- Gibbs, Laura. 2006. *Latin Via Proverbs: 4000 Proverbs, Mottoes and Sayings for Students of Latin.* <http://latinviaproverbs.pbworks.com/> Datum posjeta: 3. 2. 2011.
- Primerjava frazemov o živalih in rastlinah v slovenščini, slovaščini in ukrajinščini.* 2013. Mladi za napredek Maribora. http://www.zpm-mb.si/attachments/sl/1163/OS_Slovenski_jezik_Primerjava_frazemov_o_zivalih.pdf [PFŽR] Datum posjeta: 15. 4. 2014.
- Proverbi e modi di dire sui pesci.* <http://parliamentoitaliano.altervista.org/proverbi-e-modi-di-dire-sui-pesci/> [PMP] Datum posjeta: 12. 4. 2014.
- Proverbi latini con traduzione.* http://www.pievederevigozzo.org/07latino/proverbi/proverbi_p.htm [PLT] Datum posjeta: 12. 4. 2014.
- Refranero Multilingüe.* Centro Virtual Cervantes. <http://cvc.cervantes.es/lengua/refranero/> [RCVC] Datum posjeta: 10. 4. 2014.
- Словари и энциклопедии на Академике.* http://proverbs_ru_en.academic.ru/3120/ [Слов. Акад.] Datum posjeta: 12. 4. 2014.
- Taylor, Archer. 1996. It is good fishing in troubled (muddy) waters. *De Proverbio.* Issue 3 & 4: 1996. An electronic book. <http://www.deproverbio.com/display.php?a=3&r=32> Datum posjeta: 8. 4. 2014.

ASTRATTO

IL LESSEMA *PESCE* NELLA FRASEOLOGIA DELLA LINGUA CROATA E DI ALTRE LINGUE EUROPEE

Fin dai tempi antichi il lessema *pesce* è presente nella fraseologia croata e quella di altre lingue europee. Lo scopo di questo articolo è di analizzare alcune delle espressioni idiomatiche con tale lessema, che non di rado derivano da proverbi. Dal momento che spesso traggono origine dal greco antico e dal latino, si presta attenzione alla loro registrazione negli „Adagiorum chiliades“ di Erasmo da Rotterdam, in cui i proverbi, le massime e i modi di dire latini sono commentati e illustrati con esempi d'autore greci e latini, nonché della Bibbia. Tale raccolta di Erasmo è una testimonianza della tradizione paremiologica europea e poteva fungere da una delle fonti secondarie dei proverbi e modi di dire europei, che si sono diffusi in altre lingue per mezzo delle traduzioni. Oltre alle espressioni idiomatiche col lessema *pesce*, l'analisi comprende anche il modo di dire *pescare nel torbido*, col verbo che nella maggioranza delle lingue analizzate è derivato dal lessema *pesce* ed è frequentemente usato con il significato metaforico (ad es., fr. *pêcher la nouvelle*, it. *pescare le informazioni*, ted. *die Information auffischen*).

Parole chiave: *lessema pesce, espressione idiomatica, proverbio, lingua croata, altre lingue europee*